

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมา เป็นการมุ่งเน้นตามทฤษฎีที่มาจากโลกตะวันตก มีการบริโภคอย่างไร้ขอบเขต เน้นความเจริญทางวัตถุ มีวิทยาการสมัยใหม่ผสมกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แนวคิดของการพัฒนา คือ การพยายามนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัย (อภิรักษ์ พันธเสน, 2541) ประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 ในประเทศแถบซีกโลกตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดกระแสความคิดดังกล่าวพยายามอธิบายถึงสาเหตุของความยากจนในประเทศที่ไม่ได้อยู่ในซีกโลกตะวันตก รวมทั้งนำเสนอแนะทางขจัดความยากจน นั่นคือ กระบวนการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมเพื่อมุ่งที่จะสร้างงาน สร้างสินค้าและบริการ เพื่อนำมาซึ่งความมั่งคั่งสมบูรณ์ (สินิทธิ์ สิทธิรักษ์, 2535) ดังนั้น แนวทางที่ภาครัฐดำเนินการผ่านมา คือ การนำเอาทรัพยากรออกมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุดโดยมักขาดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยา และความสัมพันธ์ที่มนุษย์และธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน

นโยบายของภาครัฐที่มองว่าการพัฒนาคือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม และเพิ่มผลผลิตในภาคเกษตรกรรมเป็นกระแสหลัก ระบบการผลิตมีเป้าหมายคือผลิตสินค้าจำนวนมากที่มีมาตรฐานเดียวกันภายในระยะเวลาอันสั้นซึ่งเป้าหมายการผลิตนี้เกิดขึ้นกับภาคเกษตรกรรมด้วย โดยเฉพาะการผลิตที่ส่งเป็นวัตถุดิบให้กับภาคอุตสาหกรรม เร่งรัดให้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์โดยมักขาดการจัดการที่เหมาะสม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมและร่อยหรอลง ส่งผลให้เกิดปัญหาการปนเปื้อนของสารพิษในอาหารและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ทั้งในอากาศ ดิน และน้ำตามมาในระยะยาว

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมทั่วโลก “ความคิดสีเขียว” และการกล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมได้กลายเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง เป็นจุดเริ่มให้หันมาสนใจ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” กระตุ้นให้มนุษย์ชาติตื่นตัวหันมารับรู้และใส่ใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อม เกิดพฤติกรรมแนวอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น องค์การสันติภาพสีเขียว ที่ได้พยายามรณรงค์ให้ผู้คนในสังคมโลกหันมาบริโภคสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันความต้องการในการพยายามร่วมกันเพื่อจะแก้ไขปัญหาในส่วนของผู้ผลิตและผู้บริโภคที่สอดคล้องกันเริ่มปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมคือการนำผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (Green

products) มาใช้ในการแก้ปัญหา ตัวอย่างเช่น ถิ่นค้าปลอดสาร CFCs เพื่อแก้ไขปัญหาปรากฏการณ์เรือนกระจก มีการผลิตเครื่องล้างจานไร้สารเคมี การเปิดตัวของผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าทอมือ ผ้าไม่ฟอกย้อม หรือผ้าฟอกย้อมด้วยสีธรรมชาติเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสีย และสารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เริ่มมีกระแสการเคลื่อนไหวด้านการพัฒนาจากภาครัฐ จากเดิมที่มุ่งส่งเสริมการผลิตในระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เป็นหลัก หันมาให้ความสำคัญด้านการผลิตของผู้ประกอบการขนาดย่อม ระดับครัวเรือน และชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ ได้มีกลุ่มผู้บริโภคแบบสีเขียว (Green Consumer) ที่เลือกซื้อหาผลิตภัณฑ์อาหารปลอดสารเคมีเพื่อสุขภาพของตนเองและสนับสนุนเกษตรกรผู้ผลิตรายย่อย และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งกลุ่มผู้บริโภคแบบสีเขียวนี้มีทั้งผู้บริโภครายบุคคล ร้านอาหาร หรือแม้แต่ในโรงเรียนอนุบาล กลุ่มเหล่านี้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนได้สร้างให้เกิดกระแสการปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรในหลายจังหวัดทั่วประเทศ หรือในกลุ่มสังคมเมือง เริ่มมีกระแสการปรับเปลี่ยนแบบแผนการบริโภคหันมาเป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังเช่นกระแสการบริโภคที่มาแรงของกลุ่มคนชนชั้นกลางซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทย คือ กลุ่มที่หันมาบริโภคอาหารแนวชีวิต มีการจัดตั้งเป็นชมรมชีวิตเน้นการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพและการปฏิบัติตามแนวธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีทัศนะ มุมมองในเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการกลับไปมีชีวิตใกล้ชิดธรรมชาติ การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติโดยผ่านทางกรบริโภคผลิตภัณฑ์สุขภาพและอาหารปลอดสารพิษ เป็นต้น (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2542)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในปัจจุบันจะ ได้มีการนำวิธีการเสริมสร้างพฤติกรรมกรบริโภคผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมมาปรับใช้ในสังคมมากขึ้นแต่ยังไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร จำนวนกลุ่มผู้บริโภคผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมยังมีจำนวนไม่มาก การเกิดขึ้นของตลาดสีเขียว (Green Market) จึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้พยายามเสริมสร้างพฤติกรรมกรบริโภคที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการรณรงค์ผ่านสื่อต่างๆ แต่กลุ่มผู้บริโภคที่มีพฤติกรรมกรบริโภคที่คำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อมนับได้ว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับผู้บริโภคที่ยังขาดจิตสำนึกในการบริโภคและบริโภคสินค้าเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของคนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีปัจจัยหลายอย่างที่อยู่เบื้องหลังการซื้อผลิตภัณฑ์และบริการ เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคแต่ละคนแตกต่างกันไป ซึ่งได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น อายุ อาชีพ ภาวะเศรษฐกิจ รูปแบบการดำรงชีวิต ปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น การรับรู้ แรงจูงใจ การเรียนรู้ ความเชื่อและทัศนคติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น บทบาท และสถานะของผู้บริโภคในสังคม เป็นต้น (Kotler, 1991)

การศึกษาวิจัยพฤติกรรมของผู้บริโภคส่วนใหญ่ที่ผ่านมามักเป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้นเกี่ยวกับกลยุทธ์ทางการตลาด เทคนิคการเสนอข่าวสาร การประชาสัมพันธ์มากกว่าที่จะมุ่งเน้นถึงการศึกษาวิจัยในส่วนของลักษณะทางประชากรและพฤติกรรมของผู้บริโภคในเชิงจิตวิทยาและสังคมซึ่งสามารถที่จะนำมาอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมของผู้บริโภคได้ และยังไม่พบว่ามีการศึกษาพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมของกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มข้าราชการในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย ซึ่งโดยตัวของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเองเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่ทำงานใกล้ชิด เกี่ยวข้องกับเรื่องของสุขภาพอนามัยด้านต่างๆ และทั้งยังมีบทบาทหน้าที่เป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน สร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจ รวมถึงการให้คำแนะนำแก่ประชาชนทั้งในเรื่องของสุขภาพอนามัยตลอดจนการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน และในชุมชนที่ตนรับผิดชอบอีกด้วย (คารา เรือนเป็ง, 2540)

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีแนวคิดที่จะศึกษาพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร อันจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องได้ใช้เป็นข้อมูลในการหาแนวทางสนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิดการอุปโภคบริโภคผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมขยายวงกว้างมากขึ้น และจะเป็นผลเชื่อมโยงไปสู่การป้องกันและลดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมให้ลดน้อยลงได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร
- 2) เพื่อศึกษาปัจจัยทางจิตวิทยา และปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกันของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชรกับพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอม

1.3 สมมติฐานการศึกษา

- 1 เจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชรมีพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมในระดับสูง
- 2 เจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชรที่มีปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ วิถีชีวิตรักสิ่งแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอม การรับรู้คุณค่าของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอม และปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนที่แตกต่างกัน จะมีพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดลอมแตกต่างกัน

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ : โดยพื้นที่ที่ใช้ทำการศึกษาครั้งนี้ คือ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งครอบคลุม พื้นที่ทั้ง 9 อำเภอ และ 2 กิ่งอำเภอ

ขอบเขตด้านประชากร : ประชากรที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ คือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่อยู่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร และเป็นผู้บริโภคระดับครัวเรือนที่ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ประจำสถานีอนามัย และที่ปฏิบัติงานในสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ และกิ่งอำเภอในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร

ขอบเขตด้านเนื้อหา : พฤติกรรมการซื้อที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร โดยเป็นการซื้อหรือเคยซื้อผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทในช่วงเวลา 3 เดือนที่ผ่านมา อย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมที่ใช้ศึกษาครั้งนี้แบ่งตามความสามารถในการลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ใน 4 ประเภท ดังนี้ คือ

- 1) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาทางอากาศ คือ น้ำมันไร้สารตะกั่ว และผลิตภัณฑ์สเปรย์ที่ปลอดสาร CFCs
- 2) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาน้ำเน่าเสีย คือ ฟังก์ชัฟอกที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและน้ำยาล้างจานรักษาน้ำ
- 3) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหามลพิษ คือ ผลิตภัณฑ์ที่สามารถหมุนเวียนแปรสภาพใหม่ได้ และ ผลิตภัณฑ์ชนิดเติม
- 4) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหามลพิษที่มีสารพิษเจือปน คือ ผักปลอดสารพิษ และอาหารปลอดสารพิษ

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้ทั้งหมดจะใช้ในการบรรยายพฤติกรรมซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร และการศึกษาความแตกต่างของพฤติกรรมการซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร

1.5 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายและการแปลความหมายของงานศึกษารังนี้ให้ตรงกัน จึงได้กำหนดคำนิยามศัพท์เฉพาะเอาไว้ดังนี้

เจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร หมายถึง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด อำเภอ/กิ่งอำเภอและที่ปฏิบัติงานประจำสถานอนามัยในจังหวัดกำแพงเพชร

ผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่มีส่วนช่วยลดมลพิษ และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีคุณลักษณะดังนี้

- 1 เป็นสินค้าที่มีการออกแบบหรือผลิตมาตามความต้องการที่พอเหมาะ ไม่ฟุ่มเฟือย หรือลดปริมาณการใช้ในแต่ละครั้งให้น้อยลง
- 2 เป็นสินค้าที่ประหยัดทรัพยากร ในระหว่างการผลิต การใช้ และในการจัดการ
- 3 เป็นสินค้าที่ไม่ปล่อยสารเคมีออกสู่สภาพแวดล้อมระหว่างการผลิต การใช้ และการจัดการที่ผ่านกระบวนการบำบัด หรือกรองของเสียก่อนปล่อยออกสู่อากาศ หรือแหล่งน้ำ
- 4 เป็นสินค้าที่มีคุณภาพในการใช้ทดแทนและสามารถนำกลับมาหมุนเวียนใช้ใหม่ได้หรือมีคุณภาพในการย่อยสลายทางชีวภาพ โดยที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม
- 5 เป็นสินค้าที่มีการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ไม่เป็นภาระต่อการกำจัดทิ้ง มีรูปทรงที่ช่วยลดปริมาณขยะ หรือมีการใช้บรรจุภัณฑ์น้อยชิ้นที่สุด
- 6 เป็นสินค้าที่ผลิตจากวัสดุหรือวัตถุดิบที่สามารถนำกลับมาหมุนเวียนใช้ใหม่ หรือนำมาเปลี่ยนใหม่ได้ในวิธีการผลิตที่ไม่เป็นผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม

พฤติกรรมกรซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง การเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร โดยเป็นการเลือกซื้อหรือเคยซื้อผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทในช่วงเวลา 3 เดือนที่ผ่านมา อย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- 1) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาหมอกภาวะทางอากาศ ได้แก่ น้ำมันไร้สารตะกั่ว และผลิตภัณฑ์สเปรย์ที่ปลอดสาร CFCs
- 2) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาน้ำเน่าเสีย ได้แก่ พวงชักฟอกที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และน้ำยาล้างจานรักษาน้ำ

3) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาหยาบคายได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่สามารถหมุนเวียนแปรสภาพใหม่ได้ และ ผลิตภัณฑ์ชนิดเดิม

4) ผลิตภัณฑ์ที่สามารถแก้ปัญหาอาหารที่มีสารพิษเจือปน ได้แก่ ผักปลอดสารพิษ และอาหารปลอดสารพิษ

วิถีชีวิตรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง แบบแผน หรือรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่บุคคลมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและสังคมของตนใน 4 มิติ คือ

มิติที่ 1 พฤติกรรมการบริโภคทั่วไป

มิติที่ 2 พฤติกรรมการอุปโภคบริโภคสินค้าประเภทอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มิติที่ 3 พฤติกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อสาธารณะประโยชน์

มิติที่ 4 พฤติกรรมที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง ระดับความรู้ความเข้าใจ (Cognition) ของเจ้าหน้าที่ในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชรเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม โดยเน้นความรู้ความสนใจเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใน 3 ด้าน ดังนี้ คือ

1) ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ ความหมาย จำพวก ประเภทผลิตภัณฑ์รวมทั้งรายชื่อของผลิตภัณฑ์ คำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ คุณลักษณะของผลิตภัณฑ์และความเชื่อเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์

2) ความรู้เกี่ยวกับการซื้อ เวลาและสถานที่ซื้อผลิตภัณฑ์

3) ความรู้เกี่ยวกับการใช้ วิธีการใช้ผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม

การรับรู้คุณค่าของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่บุคคลรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมเข้ามาและมองเห็นค่าในคุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ที่สามารถสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้กับผู้บริโภคทางด้าน

1) คุณประโยชน์หรือคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มีคุณสมบัติในการอุปโภคบริโภคที่มีประสิทธิภาพ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค

2) ภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ด้านราคาของผลิตภัณฑ์ รูปลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์ที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างเสริมพฤติกรรมการบริโภคเพื่อสิ่งแวดล้อม